

## SİVAS'TA ÇOCUK OYUNLARI\*

Dr. Doğan KAYA

İnsanların çocukluk çağı üç gruba ayrılır. İlk çocukluk 2-6 yaş, ikinci çocukluk 6-11, son çocukluk ise 11 yaş ve üzeridir. Psikologlara göre ikinci çocukluk dönemi kızlar için 6-11 yaş, erkekler için 6-13 yaş olarak belirlenmiştir. Tıp fakülteleri pediatri / çocuk servisleri de çocukluğun son dönemi olarak 16 yaşını kabul etmektedirler.

Türk kültüründe çocukların yetişmesinde iki unsur çok önemli rol oynamıştır; *masal* ve *çocuk oyunları*. Günümüzde internet salonları çocuk oyunlarının, televizyonlar da masalların çok kısa bir zaman dilimi içinde kültürümüzden yok olmasına zemin hazırlamıştır. Ne yazık ki şimdi masal anlatmanın da oyunların da tarihe karışmak üzere olduğunu söyleyebiliriz. Her iki gelenekten nasibini almadan büyüyen çocukların kişiliklerinin gelişiminde problemlerin yaşandığı uzmanlar tarafından özellikle belirtilmektedir. Başka çocuklarla oyun oynamanın yasağı ile büyüyen çocuklar üretici, yaratıcı, paylaşımcı olmaktan uzak, yetenekleri bastırılmış, muhakeme gücünü yetirmiş bir tip olarak toplumun karşısına çıkarlar.

Türkiye'de çocuk oyunları üzerine yapılan çalışmalardan söz edilecek olursa, *Yusuf Ziya Demircioğlu, Ferruh Arsunal, Musa Baran, Mevlüt Özhan ve Nebi Özdemir'i* zikretmek gerekir. Bunların içinde bir doktora çalışması olan Nebi Özdemir'in Türk Çocuk Oyunları adlı çalışması hem tahlil hem de metinlerin mukayeseli olarak kaydedilmesi yönüyle ayrı bir önemi haizdir. Özdemir, ulaşabildiği 5000 kadar çocuk oyunundan hareketle Türk Çocuk Oyunları Katalogunu oluşturmuş; 284 ana oyun ve bunlara bağlı olarak da 1677 alt oyun türünü kaydetmiştir. (Özdemir, 2006: 513-559).

Gerek seyirlik gerekse çocuk oyunlarında Türklerin *dünya görüşü, karakteristik ve sportif yapısı, birlik fikri, kendini yönetebilme, komuta etme, hata yapmama ve zafere ulaşma, yardımlaşma, zeki ve dikkatli olma...* gibi özellikler gözümüze çarpmaktadır. Tarihte Türk toplumunun yaşantısında önemli bir yere sahip olan çocuk

---

\* 11-13 Aralık 2009 günlerinde Kocaeli'nde yapılan Halk Kültüründe Eğlence Uluslar arası Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

oyunlarını günümüzde oynanmaya oynanmaya unutulmaya yüz tutmuştur. Okullarda ve mahalle aralarında çocukları artık birkaç tane tekerlemeye dayalı sözlü oyunlar eğlendirmektedir.

Peki, çocuk oyunları, çocuğun gelişmesinde ne gibi rol üstlenirler? Bunun cevabı iki başlık altında toplanabilir:

*Çocuk oyunlarının bedenî faydaları:* Çeviklik, dayanıklılık, denge, güzel görünüm, güç, hız-sürat, hüner, kabiliyet, kuvvet, ritim, zekâ gelişimi.

*Moral değerler yönünden faydaları:* Adil davranış, algılama, birlik ruhu, dayanışma- yardımlaşma, dikkat, disiplin, esneklik, hak gözetme, hoşgörü, irade, karar verebilme / kararlılık, kişiye saygı, liderlik vasfı, muhakeme, sabır, şaka / yarenlik / takılma.

Oyunlar, eğitimin de önemli bir parçasıdır. Eğitimin temel amacı soran, düşünen ve üreten fertler yetiştirmektir. Buna ulaşmanın yolu sadece hazır bilgi vermekle yetinmeyip, çocukların yaparak ve yaşayarak öğrenmelerini sağlamaktır yani çocukları oyun ve oyuncaksız bırakmamaktır.

Çocuğun yetişmesinde önemli bir paya sahip olan oyunlar, onun fizikî, ruhî, zihnî ve sosyal yönden gelişmesini, daha duygulu ve düşünceli olması sağlar. Lisansı kullanmada önemli rol üstlenir.

Fizikî yönden boy ve ağırlık artar, kaslar, solunum ve dolaşım sistemi gelişir. Oyunlarda yaşatılan olay ve karakterler ister istemez kendi ruh dünyasına etki eder, başkalarına / başka varlıklara değer verir hale gelir. Kendine güven duyması ve kendisi dışındakilere saygılı ve hoşgörülü olması gönlüne huzur verir. Oyun araçlarının renkleri, şekilleri, boyutları cisimler hakkında farklı algılamalara yol açar, hangi cisimleri nasıl kullanabileceğini öğrenir. Akıl yürütme ve muhakeme kabiliyeti gelişir. Oyun sırasındaki diyaloglar ve tekerlemeler konuşma yeteneğini geliştirir ve karşıdaki ile nasıl konuşulabileceğini, onu anlayabilmeyi öğrenir, kelime dağarcığının artmasına zemin hazırlar.

Büyüklerin hayatına ait sahneler çocuk oyunlarında sembolize edilmiş, nesilden nesile geliştirilerek aktarılmıştır.

Oyunlar için -Sivas yöresinde- *aşık, ayakkabı, bitki, ceketle, ceviz, cıncık, çiçek, çöp, değnek / sopa, demir-çelik, düğme, fasulye, fincan,*

*fotoğraf, gazoz kapağı, ip, kâğıt, kalem, kemerle (kayışla), kemik, kızak, kibrit, , kiremit parçası, lastik, mendille, metal, nohut, pabuç, para, şapka, şapka, taş, taş, teneke, top, topaç, toprak, yastık, yumurta, yüzük gibi aletler ve nesnelere kullanılmıştır. Dünyada bunlar içinde en eski olanı aşık, ceviz ve sopadır. Metin And, British Museum'da M. Ö. 800' yılında yapılan ve aşık oynayan iki çocuğun bulunduğu bir kabartmadan söz etmektedir. (And, 1997: 31). Bunun yanında Kahramanmaraş'taki kazılarda bulunan ve Genç Hitit dönemine ait olduğu tespit edilen bir başka kabartmada da Kral Araras'ın çocukları aşık oynamaktadır. Kabartma Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunmaktadır. (Başaranbilek, 1994: 53).*

Aşık oyunları Türk dünyasında da revaçta olan oyunlardır. Dede Korkut Kitabında, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda, altı kişinin zor zaptettiği boğa meydana salıverildiği sıra çocuklar aşık oynamaktadır. Bugün dahi Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve pek çok Türk topluluklarında onlarca çeşit aşık oyunu icra edilmektedir. Hatta bu oyunları büyükler de oynamaktadır.

Çocuk oyunları yer, zaman ve fonksiyon bakımından oldukça çeşitlilik gösterir. Bu farklılaşma onların tasnifinin yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda yapılan yayınlarda çocukların yaşına göre, oynanma yerlerine göre, oyun düzenlerine göre, toplumun seviyesine göre, oyun araçları ve oynanma zamanına göre tasnife tabi tutmuşlardır.

Türk çocuk oyunları üzerine yapılan tasnifler içinde ilk ciddi deneme Boratav'a aittir. Boratav, oyunları beş ana gruba ayırmış ve onları

1. *Sadece çocuklara özgü oyunlar,*
2. *Talih, kumar, fal, niyet oyunları; büyüklük ve törelilik oyunları,*
3. *Beceri ve güç oyunları,*
4. *Zeka oyunları,*
5. *Katışumlu oyunlar (And, 1974: 65)*

şeklinde çeşitli alt başlıklara ayırmıştır.

Boratav'ı Musa Baran, Ferruh Arsunar ve Mevlüt Özhan'ın tasnifleri izlemiştir.

Musa Baran çocuk oyunlarını;

1. *Gönlü hoş eden oyunlar,*

2. *Usu geliştiren oyunlar,*

3. *Bedeni eğiten oyunlar* olarak amaçlarına göre tasnif etmiştir.

(Baran, 1993: 23-24)

Ferruh Arsunar ise konuya farklı şekillerde yaklaşmıştır. Önce *genel olarak türkülü, ezgili ve düzayaklı oyanlar* olarak ele almış, daha sonra da *oyunları*;

1. *Şehir ve kasabalardaki çocuk oyunları,*

2. *Köy ve dağlıların çocuk oyunları,*

3. *Oymaklardaki çocuk oyunları.*

şeklinde *toplumsal özellikleri bakımından* gruplandırmıştır. (Arsunar, 1955: 4-6).

Çocuk oyunları üzerine Mevlüt Özhan'ın da bir tasnif denemesi olmuştur. Özhan, daha önce yapılan tasnifleri de göz önüne alarak *çocuk oyanlarını*;

A. *Oynama zamanlarına göre,*

B. *Oynanma yerlerine göre,*

C. *Oynayanların cinsiyetlerine göre,*

D. *Oyun içinde kullanılan araçların türüne göre* olmak üzere dört ana başlık altında toplamıştır. (Özhan, 1977: 17-18).

Sivas yöresinde oynanan çocuk oyunları kız, erkek, karışık ve tekerlemeli oyunlar olmak üzere dört cephede kendisini göstermektedir. Bunlar yazın-kızın oynanan oyunlar, içeride-dışarıda oynanan oyunlar, aletli oyunlar olarak da ayrıca çeşitlenirler. Tespit ettiğimiz 299 oyundan hareketle bunları şu şekilde gruplandırabiliriz:

## **KIZ OYUNLARI**

### **I. ALETLİ OYUNLAR**

A. *İple Oynanan Oyunlar*

B. *Taş veya Kiremit Parçasıyla Oynanan Oyunlar*

C. *.Lastik Topla Oynanan Oyunlar*

Ç. *Pabuçla Oynanan Oyunlar*

D. *Kiremitle Oynanan Oyunlar*

## II. ALETSİZ OYUNLAR

### *ERKEK OYUNLARI*

#### I. ALETLİ ERKEK OYUNLARI

- A. Aşık Kemiğiyle Oynanan Oyunlar
  - 1. Dökmeli Oyunlar
  - 2. Vurmalı Aşık Oyunları
  - 3. Karışık Aşık Oyunları
- B. Ayakkabıyla Oynanan Oyunlar
- C. Cevizle Oynanan Oyunlar
- Ç. Cıncıkla Oynanan Oyunlar
- D. Değnekle Oynanan Oyunlar
- E. Kemerle (Kayışla) Oynanan Oyunlar
- F. Topla Oynanan Oyunlar
- G. Tenekeyle Oynanan Oyunlar
- H. Taşla Oynanan Oyunlar
- I. Bitki ve Çiçeklerle Oynanan Oyunlar
- İ. Topaç Oyunları
- J. Demir-Çelik veya Metalle Oynanan Oyunlar
- K. Fotoğrafla Oynanan Oyunlar
- L. Gazoz Kapağıyla Oynanan Oyunlar
- M. Kemikle Oynanan Oyunlar
- N. Kızakla Oynanan Oyunlar
- O. Parayla Oynanan Oyunlar
- Ö. Fincanla Oynanan Oyunlar
- P. Yastık ve Kemerle Oynanan Oyunlar
- R. Yumurtaıyla Oynanan Oyunlar
- S. Şapkayla Oynanan Oyunlar
- Ş. Nohut, Fasulye, Taşla Oynanan Oyunlar
- T. Düğmeyle Oynanan Oyunlar
- U. Şapkayla Oynanan Oyunlar
- Ü. Ayakkabı ve Değnekle Oynanan Oyunlar
- V. Ceketle Oynanan Oyunlar
- Y. Ceviz ve Parayla Oynanan Oyunlar

#### II. ALETSİZ ERKEK OYUNLAR

## **KARIŞIK (KIZ - ERKEK) OYNANAN OYUNLAR**

### **I. ALETLİ OYUNLAR**

#### **A. İÇERİDE (EVDE) OYNANAN OYUNLAR**

1. Kâğıt ve Kalemle Oynanan Oyunlar
2. İple Oynanan Oyunlar
3. Yüzükle Oynanan Oyunlar
4. Ceketle Oynanan Oyunlar

#### **B. DIŞARIDA OYNANAN OYUNLAR**

1. Çöple Oynanan Oyunlar
2. Değnekle Oynanan Oyunlar
3. Mendille Oynanan Oyunlar
4. Topla Oynanan Oyunlar
5. Top-Taşla (Kiremitle) Oynanan Oyunlar
6. Top-Tenekeyle Oynanan Oyunlar
7. Taşla Oynanan Oyunlar
8. Toprakla Oynanan Oyunlar
9. Ayakkabıyla oynanan Oyunlar

#### **C. HEM İÇERİDE HEM DIŞARIDA OYNANAN OYUNLAR**

1. Taşla Oynanan Oyunlar
2. Çöple Oynanan Oyunlar

### **II. ALETSİZ OYUNLAR**

- A. İçeride (Evde) Oynanan Oyunlar
- B. Dışarıda Oynanan Oyunlar
- C. Hem İçeride Hem Dışarıda Oynanan Oyunlar

## **TEKERLEMELİ OYUNLAR**

.....

Bugün, Sivas'ta, yukarıda da zikrettiğimiz gibi Sivas'ta oynanmış olan 299 oyunu tespit etmiş bulunmaktayız. Elbetteki bu nihai bir sayı değildir. Daha tespit edilmeyi bekleyen onlarca oyun vardır. Ancak her geçen gün bu oyunların sayısı azalmakta hatta bazılarının nasıl oynandığı dahi hafızalardan silinmiştir. Çocuklar artık oyun ihtiyaçlarını açık havalarda, bahçelerde, meydanlarda değil evde bilgisayarın karşısında yerine getirmektedirler. Sokak

aralarında oynanan oyunlar yok denecek az sayıdadır. Onlar da genellikle aletli oyunlardan ziyade tekerlemeli oyunlar tarzındadır.

Şurası da var ki unutulmuş oyunların yanında çocuklar, bilinen oyunlara yeni kurallar getirerek, kendilerine yeni oyunlar bulabilmişlerdir. Günümüz çocukları, oyunlarına Tom, Jerry, Barbi, Fred Çakmaktaş, Ayı Yogi gibi çizgi film kahramanlarını dâhil etmiş, onları tekerleme kılığına sokarak oyunlaştırmıştır. Söz gelişi futbol oyununda üç korner bir penaltı sayılır; topa sert vurup onun oyun sahasından uzaklaşmasına sebep olan attığı gibi topu geri getirmek mecburiyetindedir; sokakta oynandığında biri geçerken durulur, onun geçmesi beklenir; oyuncu rakibine duvar çalımı yapar; kalecinin bacak arasından geçen top beş gol yerine geçer; komşunun bahçesine giden top dışında taş yoktur; penaltı atılacak nokta kalenin genişliğine uygun olarak, adımlarla hesaplanır; kale direği yerine taşlar kullanılır ve taş üzerinden geçen topun gol olup olmamasını kalecinin beyanına kalmıştır; top sahibi, yaşı oyuncularından küçük de olsa oynamak hakkına sahiptir.

Oyunlar genellikle kalabalık oyuncu kadrosu ile oynanır. Oyun yerleri sokak, alan yahut mahalle arasındaki bir boşluktur. Köylerde ise, oyun alanları için herhangi bir problem yoktur. Oyan olanına gelen çocuk etraftaki çocuklara;

Ayşe!

*Papucu yarım,*

*Çık dışarı*

*Oynayalım.*

yahut;

*Saklambaç oynayan*

*Kaleme mum diksin.*

gibi tekerlemeler söyleyerek onlara oynanacak oyunu davet eder.

Oyuncular bir araya geldikten sonra gruplaşmaya yahut oyunun durumuna göre ebe ve eş seçimine gelir. Ebe seçiminde çoğu zaman tekerlemelere başvurulduğu gibi kişilerin hüneri de önemli paya sahiptir. Eş seçimi, oyunlarda ayrı bir önemi haizdir. Bunun için; "Yaş mı kuru mu?", yahut elin birinde küçük bir taş saklanarak "Ya şunda ya bunda..." tarzı tercih edilebildiği gibi doğrudan doğruya

sayışmaca yapmak suretiyle de eş seçimi tayin edilebilmektedir. Eş seçimi oyunlara göre çeşitlilik gösterir Ebeler, gruplar belli olduktan sonra sıra oyuna başlamaya gelir. Hangi grubun oyuna başlaması da yine oyunlara göre değişmektedir. Bir eşya saklamayla, tekerlemeyle, kura ile oyuna başlamayı belirleme en çok uygulanan tercihlerdendir.

Sivas'ta oyunlar, "yerin göğün mühürlendiği" inancından dolayı akşam ezanı vakti sona erdirilirdi. Oyun sonunda oynanan oyunun çeşidine göre mağlup tarafa cezalar verilir. *Alay etme, sırta binme, ayakları çukura gömme, kol ve bacaklardan tutup kalçayı yere vurma, oyun aracını saklama, taklit yaptırma, isle yüz boyama* gibi cezalar bu cezalardan bazılarıdır. Kimi zaman oyuncular içinde mızıkçılık edenler olur. Sivas'ta, mızıkçılık edenlerin başlarının kel olacağı inancı vardır. Bunlara Sivas'ta "ağlaz" yahut "ordubozan", köylerde "cığız" denilir. Doğanşar'da da "cışgu" denilen bu oyuncuların evlerinin önüne karnı şişsin diye tuz dökülür (Karaman, 2007: 31) Ordubozanlar oyundan çıkarılır, hatta bununla da kalınmaz;

*Mustafa Mıstık  
Arabaya kıstık  
Üç mum yaktık  
Seyrine baktık  
.....  
Ahmedi medik  
Dişleri gedik  
Bir sıçan tutmuş  
Yalamadan yutmuş*

gibi tekerlemeler söylenerek alay edilir. Bunlar, bilinen tipler olduğundan mecbur kalınmadıkça oynanacak oyunlara alınmazlar.

Gece pek oyun oynanmaz, çocuklar evine çekilir. Oyunun sonunda iki oyuncu arasında şu diyalog geçer:

*-Ayağımın altındaki ne?  
-Üzüm.  
-Herkes evine düzüm düzüm.*

Bu söz söylendikten sonra çocuklar birer birer evlerine giderler.

Çocuk oyunlarında *tekerlemeler* önemli yere sahiptir. Oyun tekerlemeleri, çocukların ruhî, fizikî, sosyal, dil ve hissî yönden



gelişmesini sağlayan söz öbekleridir. Pertev Naili Boratav tekerlemelerin özellikleri ve niteliklerini şöyle özetlemiştir: “Baş uyaklar ve uyaklarla elde edilen ses oyunları ile ve çağrışımlarla birbirine bağlanıvermiş, belirli bir şiir düzenine uydurulmuş, birbirini tutmaz birtakım hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir....Tekerleme,birbirine aykırı düşünceleri, olmayacak durumları bir araya yığıp, mantık-dışı birtakım sonuçlara varmakla şaşırtıcı bir etki yaratır. ... (Tekerlemeler) beklenmedik hayal oyunlarının boşalıvermesiyle şaşırtmak, eğlendirmek, keyiflendirmek için başvurulan bir söz cambazlığıdır.” (Boratav, 1992b: 133-134)

Tekerlemeler, çeşitlerine göre şu şekilde gruplandırılabilir:

A. Çocuk tekerlemeleri

1. Oyun tekerlemeleri

2. Eşya ve oyuncak yapımında söylenen tekerlemeler

B. Masal tekerlemeleri

C. Mektup tekerlemeleri

D. Tören tekerlemeleri

D. Tören tekerlemeleri

E. Okşamalar

F. Dua, dilek ve niyet tekerlemeleri

G. Seyirlik oyunların icrasında söylenen tekerlemeler

H. Muhtelif vesilelerle söylenen tekerlemeler

Çocuklar, gerek oyuna başlamada, gerekse eş ve ebe seçiminde daha çok tekerlemeyi tercih ederler. Tekerlemeler ritim zenginli taşıyan sözler olduğundan, çocuklara haz verir ve beyinlerinde hoş nağmeler uyandırır. Çocuklarda dil ve sayı kavramının gelişimini, rahat konuşmasını ve uzunluk ölçüsü kavramının pekişmesini sağlar, hatta ülke tanımalarına yardımcı olur. Bir bakıma beyinlere, ninnilerden sonra, estetik değerlerin ilk tohumları tekerlemelerle atılır. Eğitim sırasında da sık sık tekerlemelere başvurulmasının sebebi de budur. Tekerlemeler, genellikle çocuk hafızasının ürünleridir. Kimi zaman suç işlemiş birini veya gizlenen bir şeyi bulmada, oyuna katılanları coşturmada, oyunda istenmeyen kişilerin kızdırılmasında hep bu tekerlemelerden yararlanılır.

Tekerlemeler, daha çok kız çocuklarının altesiz oyunlarında çok öne çıkarlar. Bu tip oyunlar; "tekerlemeli oyunlar" olarak da isimlendirilebilir.

#### **KAYNAKÇA**

And, Metin, (1997). *Oyun ve Büyü*, Ankara.

Arsunar, Ferruh, (1955), *Türk Çocuk Oyunlarından Örnekler*, İstanbul.

Baran, Musa, (1993), *Çocuk Oyunları*, Ankara.

Başaranbilek, Emin, (1994). "Arkeolojik Eserlerde Çocuk", *Toplumsal Tarihte Çocuk*, İstanbul.

Boratav, Pertev Naili, (2003a), *Yüz Soruda Türk Folkloru*, İstanbul.

Özhan, Mevlüt, (1997), *Türkiye'de Çocuk Oyunları Kültürü*, Ankara.

Özhan, Mevlüt, (2005), *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

Özdemir, Nebi, (2006b), *Türk Çocuk Oyunları*, C. II, Ankara.